

Lingvistikaolümpiaadi eelvoorü ülesanded

5. veebruaril 2006

Ülesanne 1

On antud sõnatühendid dabida keeles * (ladina transkriptsioon) ja nende tõlked eesti keelde:

michungwa isanu - 5 apelsinipuud

βaitalia mirongo ina na βadadu - 43 itaallast

milamba mirongo isanu na iβi - 52 baobabi

michungwa maghana aβi na idadu - 203 apelsinipuud

machungwa maghana adadu mirongo isanu na arandadu - 356 apelsini

maembe maghana ana mirongo idadu na aβi - 432 mangot

βalisha maghana asanu mirongo iβi na βasanu - 525 karjast

Ülesanne 1. Tõlkige eesti keelde:

miembe maghana ana mirongo ina na irandadu

βalisha maghana adadu na βaβi

Ülesanne 2. Tõlkige dabida keelde:

24 apelsini

666 itaallast

Seletage lahendust!

Märkus: β on erip ärane dabida kaashäälik.

* dabida keel kuulub bantu keelkonda. Seda räägib umbes 55000 inimest Loode-Kenyas.

Ülesanne 2

On antud laused rumeenia keeles ja nende eestikeelsed tõlked. Mõnikord tõlge või originaaltekst puudub.

Ülesanne: tõlkige laused 9 ja 10 eesti keelde, laused 11-14 rumeenia keelde. Seletage lahendust.

1. Îi ofer slugei castelul iubitei. – Ma pakun teenijannale tüdruku lossi.
2. Îi cumpar iubitei prietenului cupa vampirilui. – Ma ostan sõbra tüdrukule vampiiri karika.
3. Vampirul o saruta pe fica prietenului. – Vampiir suudleb sõbra tütart.
4. Caut castelul vampirilui. – Ma otsin vampiiri lossi.
5. Sluga vampirilui î saruta pe prietenul ficei. – Vampiiri teenijanna suudleb tütre sõbra.
6. Iubita îi ofera prietenului coroana slugei. – Tüdruk pakub sõbrale teenijanna krooni.
7. Îl îmbac pe bufonul prietenului. – Ma panen riidesse sõbra narri.
8. Prietenul slugei o cauta pe iubita vampirilui. – Teenijanna sõber otsib vampiiri tüdrukut.
9. Bufonul cumpara coroana prietenului. -
10. O îmbac pe fica iubitei. -
11. – Narri tüdruk otsib tütre karikat.
12. – Vampiir paneb riidesse narri sõpra.
13. – Teenijanna tütar pakub vampiirile sõbra krooni.
14. – Ma suudlen tüdruku teenijannat.

Märkus: a, î – rumeenia keele omapärased täishäälikud

Ülesanne 3

Uuri järgmisi malta keele näitsõnade määramata ja määratud vorme.

Määramata	Määratud	Tähendus
[raha1]	[irraha1]	‘küla’
[fella]	[ilfella]	‘kana’
[arya]	[larya]	‘õhk’
[shab]	[isshab]	‘pilved’
[mara]	[ilmara]	‘naine’
[omm]	[lomm]	‘ema’
[kelb]	[ilkelb]	‘koer’
[hitan]	[ilhitan]	‘seinad’
[ispanyol]	[lispanyol]	‘hispaania keel’
[dawl]	[iddawl]	‘valgus’
[natura]	[innatura]	‘loodus’
[daar]	[iddaar]	‘maja’

Kirjuta järgmiste sõnade määratud vormid.

Määramata	Määratud	Tähendus
[lapis]	_____	‘pliiats’
[ziff]	_____	‘helikõrgus’
[abt]	_____	‘kaenlaauk’
[belt]	_____	‘linn’
[tiin]	_____	‘viigimari’
[isbah]	_____	‘kõige ilusam’
[nemel]	_____	‘sipelgad’
[mera]	_____	‘peegel’

Sõnasta reeglid määratud vormi tunnuse lisamise kohta.

Ülesanne 4

On antud järgmise ungarikeelse kirja algus koos tõlkega.

NB! Ungari kirjaviisis kriips vokaali peal märgib, et tegu on pika vokaaliga: *á* [aa], *é* [ee], *ó* [oo], *ú* [uu] jne, lühikeste vokaalide puhul tuleb meele pidada, et *e* hääldub [ä].

Drága Nagymama, Nagypapa!
'Kallis vanaema, vanaisa!

Nagyon megörültünk a levélnek és a csomagnak. 'Väga rõõmustasime [selle] kirja ja [selle] paki üle.'

Azért vártunk a válasszal, mert a csomag csak tegnap jött meg. 'Seepärast ootasime [selle] vastusega, et [see] pakk alles eile saabus.'

Dóri pont ilyen sálat keresett magának.
'Dóri just sellist salli otsis endale.'

Köszönöm szépen a blízta, ma már a blízban moziba mentem. 'Täna väga [selle] pluusi eest, täna juba [selles] pluusis kimo läksin.'

A. Tõlgi ungari keelde järgmised laused:

Otsisime Dórit sellist pluusi.

[See] kiri saabus [sellele] vanaisale juba eile.

[See] vanaema rõõmustas [selle] pluusi üle.

B. Lisa sobiv lõpp järgmistele sõnatüvedele:

köszön_____ 'tervitasime'

ugr_____ '[meie] hüppame'

ember_____ 'inimesele, inimese üle'

esz_____ '[meie] sööme'

mozi_____ 'kinos'

levél_____ 'kirjas'

Ülesanne 6.

On antud lauseõpetuse valdkonda kuuluvad ümberkirjutusreeglid, millega on võimalik genereerida mitmeid eestikeelseid lauseid. (Selgitus: S = lause, P = fraas)

$S \rightarrow NP_{\text{nom}} VP$	$DET_{\text{nom}} = \textit{mõned, need}$
$NP_{\text{nom}} \rightarrow DET_{\text{nom}} N_{\text{nom}}$	$N_{\text{nom}} = \textit{kassid, koerad, elevandid, tiigid, lapsed, lõvid, kassid}$
$VP \rightarrow V_t NP_{\text{part}}$	$V_t = \textit{söövad, hirmutavad, püüavad}$
$NP_{\text{part}} \rightarrow (ADJ_{\text{part}}) N_{\text{part}}$	$N_{\text{part}} = \textit{liha, pähkleid, antiloope, hüääne, hiiri}$
$VP \rightarrow V_i$	$V_i = \textit{tantsivad, magavad, nurruvad}$
$VP \rightarrow VP^+ \text{ CONJ } VP$	$ADJ_{\text{part}} = \textit{kollaseid}$
	$\text{CONJ} = \textit{ja}$

Nende reeglite järgi on genereeritud näiteks laused

Mõned kassid söövad pähkleid.

Need koerad magavad, tantsivad ja püüavad kollaseid hiiri.

a) Otsusta, kas järgmised laused on genereeritud nende reeglite abil või mitte. Tõmba ring ümber õigel valikul.

1. <i>Need koerad ja mõned kassid söövad liha.</i>	jah	ei
2. <i>Mõned elevandid söövad suuri pähkleid.</i>	jah	ei
3. <i>Tiigid hirmutavad antiloope.</i>	jah	ei
4. <i>Mõned lapsed tantsivad.</i>	jah	ei
5. <i>Need lõvid söövad antiloope, hirmutavad hüääne ja magavad.</i>	jah	ei
6. <i>Mõned kassid püüavad hiiri ja nurruvad.</i>	jah	ei

b) Millised reeglid tuleb lisada, et ei vastuse saanud laused genereeruksid?

c) Mida tähendavad järgmised sümbolid ümberkirjutusreeglites:

plussmärk ⁺

sulud ()

väike _i

väike _t

d) Kirjuta järgmisele lausele ümberkirjutusreeglid

See väike tüdruk paitab suurt, karvast kaisukaru ja sööb külma jäätist.

Boonuspunkte võib saada, kui joonistada lause *Mõned elevandid söövad suuri pähkleid* ümberkirjutusreeglid diagrammina.

LINGVISTIKAOLÜMPIAADI EELVOORU (lingvistika lahtise võistluse) ÜLESANDED JA LAHENDUSED

Ülesanne 1 (10 punkti)

On antud sõnatihendid dabida keeles * (ladina transkriptsioon) ja nende tõlked eesti keelde:

michungwa isanu - 5 apelsinipuud
Baitalia mirongo ina na badadu - 43 itaallast
milamba mirongo isanu na ibi - 52 baobabi
michungwa maghana aβi na idadu - 203 apelsinipuud
machungwa maghana adadu mirongo isanu na arandadu - 356 apelsini
maembe maghana ana mirongo idadu na aβi - 432 mangot
Balisha maghana asanu mirongo ibi na basanu - 525 karjast

Ülesanne 1. Tõlkige eesti keelde:

maembe maghana ana mirongo ina na irandadu
Balisha maghana adadu na Baβi

Ülesanne 2. Tõlkige dabida keelde:

24 apelsini
666 itaallast

Seletage lahendust!

Märkus: β on eripärane dabida kaashäälik.

* dabida keel kuulub bantu keelkonda. Seda räägib umbes 55000 inimest Loode-Kenyas.

Lahendus ja seletus:

Vastus 1.
446 mangopuud
302 karjast

Vastus 2.
machungwa mirongo ibi na ana
Baitalia maghana arandadu mirongo irandadu na Barandadu

Loendatav on arvsõna ees.

Loendatava esimene silp määrab tihelise esimese silbi: i – i, a – a, βa – βa.

Loendatava esimene silp sõltub sõna semantikast: inimese puhul sisaldub selles βa, puu puhul i ning vilja puhul a.

Sajalisi tähistab eelnev sõna maghana, järgnev arv on alati a-alguseline.

Kümnelisi tähistab eelnev sõna mirongo, järgnev arv on alati i-alguseline.

Mõlema ülesande eest sai 3,5 punkti, ehk siis kokku 7 punkti, seletuse eest 3 punkti.

Esimeses ülesandes sai iga õige numbri eest 0,5 (6 x 0,5) ning õigete sõnade eest 0,5 punkti.

Teises ülesandes sai õige sõnade järjekorra eest 0,5 iga õige arvsõna prefiksi eest 0,5 (5 x 0,5) ning õigete sõnade eest 0,5 punkti.

Seletuses pidi kirjeldama arvude väljendamise süsteemi dabida keeles, tooma välja, kuidas väljendatakse keeles sadat, kümnet ja ühelsi ning kuidas muutuvad eesliited nende järel, samuti seletama, kuidas on eesliidete abil võimalik eristada puud, puude vilju ning inimesi.

Ülesanne 2 (10 punkti)

On antud laused rumeenia keeles ja nende eestikeelsed tõlked. Mõnikord tõlge või originaaltekst puudub.

Ülesanne: tõlkige laused 9 ja 10 eesti keelde, laused 11-14 rumeenia keelde. Seletage lahendust.

1. Îi ofer slugei castelul iubitei. – Ma pakun teenijannale tüdruku lossi.
2. Îi cumpar iubitei prietenului cupa vampirilui. – Ma ostan sõbra tüdrukule vampiiri karika.
3. Vampirul o saruta pe fiica prietenului. – Vampiir suudleb sõbra tütart.
4. Caut castelul vampirilui. – Ma otsin vampiiri lossi.
5. Sluga vampirilui îl saruta pe prietenul fiicei. – Vampiiri teenijanna suudleb tütre sõbra.
6. Iubita îi ofera prietenului coroana slugei. – Tüdruk pakub sõbrale teenijanna krooni.
7. Îl îmbrac pe bufonul prietenului. – Ma panen riidesse sõbra narri.
8. Prietenul slugei o cauta pe iubita vampirilui. – Teenijanna sõber otsib vampiiri tüdrukut.
9. Bufonul cumpara coroana prietenului. -
10. O îmbrac pe fiica iubitei. -
11. – Narri tüdruk otsib tütre karikat.
12. – Vampiir paneb riidesse narri sõpra.
13. – Teenijanna tütar pakub vampiirile sõbra krooni.
14. – Ma suudlen tüdruku teenijannat.

Märkus: a, î – rumeenia keele omapärased täishäälikud

Lahendus ja seletus

Tõlkimine (laused 1.-2. andsid õige lahenduse korral 0,5 punkti, 3.-6. 1 punkti):

1. Narr ostab sõbra krooni.
2. Ma panen tüdruku tütart riidesse.
3. Iubita bufonului caută cupa fiicei.
4. Vampirul îl îmbracă pe prietenul bufonului.
5. Fiica slugei îi oferă vampirilui coroana prietenului.
6. O sârut pe sluga iubitei.

Seletus (5 punkti):

1. Sõnade sugu: rumeenia keeles on naissoost (a-lõpulised) ja meessoost (konsonantlõpulised) sõnad.
2. Käänamine: nimetava ja osastava käände vormid on ühesugused. Kokku langevad ka omastav ja alaleütlev: naissoost sõna lõpuks saab -ei (iubita – iubitei), meessoost sõna -ui (vampirul – vampirilui).
3. Verbieelsed îi, îl ja o:
îi – verbieelne alaleütleva tunnus, (îi ofer slugei – pakun teenijannale);
îl – verbieelne osastava meessoost tunnus (sluga îl sarutâ pe prietenul – teenijanna suudleb sõpra);
o – verbieelne osastava naissoost tunnus (o îmbrac pe fiica – ma panen tütart riidesse).
* Niisiis väljendavad kaks viimast tunnust sihitise, mitte aluse sugu, nagu lahendustes tihti välja pakuti.
4. Sihitise-eele pe – lisandub elusobjekti puhul, muudab verbi sihitislikuks (pe prietenul – sõpra).
5. Pööramine: mina-vorm on muutelõputa, tema-vormis lisandub tüvele -â.

Ülesanne 3 (10 punkti)

Uri järgmisi malta keele näitsõnade määramata ja määratud vorme.

Määramata	Määratud	Tähendus
[rahaI]	[irrahal]	'küla'
[fêllus]	[ilfêllus]	'kana'
[arya]	[larya]	'õhk'
[shab]	[isshab]	'pilved'
[mara]	[ilmara]	'naine'
[omm]	[lomm]	'ema'
[kelb]	[ikelb]	'koer'
[hitan]	[ihitan]	'seinad'
[ispanyol]	[lispanyoI]	'hispaania keel'
[dawl]	[iddawl]	'valgus'
[natura]	[innatura]	'loodus'
[daar]	[iddaar]	'maja'

Kirjuta järgmiste sõnade määratud vormid.

Määramata	Määratud	Tähendus
[lapis]	[illapis]	'pliiats'
[zift]	[izzift]	'helikõrgus'
[abt]	[labt]	'kaenlaauk'
[belt]	[ilbelt]	'linn'
[tiin]	[ittiin]	'viigimari'
[isbah]	[lishab]	'kõige ilusam'
[nemel]	[innemel]	'sipelgad'
[mera]	[ilmera]	'peegel'

Sõnasta reeglid määratud vormi markeri lisamise kohta.

Vokaaliga algavale määramata vormile lisandub algusesse määratud vormi marker **l**.

Nt **l**+abt, **l**+isbah.

Kui määramata vorm algab konsonandiga, lisandub üldiselt sõna algusesse määratud vormi marker **il**. Nt **il**+fêllus, **il**+mera, **il**+belt, **il**+hitan, **il**+kelb.

Kui aga määramata vormi alguskonsonant hääldatakse keelega suuõõne eesosas, siis sarnastub markeri konsonant sõna alguskonsonandiga. Nt **il**+rahal=**irrahal**, **il**+nemel=**innemel**, **il**+shab=**isshab**, **il**+zift=**izzift** (s ja z häälduvad samas kohas, kuid üks on helitu, teine heliline), **il**+daar=**iddaar**, **il**+tiin=**ittiin** (ka d ja t häälduvad samas kohas, kuid üks on heliline, teine helitu).

Ülesanne 4 (11 punkti)

On antud järgmise ungarikeelse kirja algus koos tõlkega.

NB! Ungari kirjaväis kriips vokaali peal märgib, et tegu on pika vokaaliga: á [aa], é [ee], ó [oo], ú [uu] jne, lühikeste vokaalide puhul tuleb meeles pidada, et e hääldub [ä].

Drága Nagymama, Nagypapa!
'Kallis vanaema, vanaisa!

Nagyon megörültünk a levélnek és a csomagnak. 'Väga rõõmustasime [selle] kirja ja [selle] pakki üle.'

Azért vártunk a válasszal, mert a csomag csak tegnap jött meg. 'Seepärast ootasime [selle] vastusega, et [see] pakk alles eile saabus.'

Dóri pont ilyen sálat keresett magának.
'Dóri just sellist sallit otsis endale.'

Köszönöm szépen a blúzot, ma már a blúzban moziba mentem. 'Täna väga [selle] pluusi eest, täna juba [selles] pluusis kinno läksin.'

A. Tõlgi ungari keelde järgmised laused:

Otsisime Dóriale sellist pluusi.

[See] kiri saabus [sellele] vanaisale juba eile.

[See] vanaema rõõmustas [selle] pluusi üle.

B. Lisa sobiv lõpp järgmistele sõnatüvedele:

köszön_____ 'tervitasime'

ugr_____ '[meie] hüppame'

ember_____ 'inimesele, inimese üle'

esz_____ '[meie] sööme'

mozi_____ 'kinos'

levél_____ 'kirjas'

Vastused:

A.

Otsisime Dóride sellist pluusi. – Kerestünk Dórinak ilyen blúzt.

[See] kiri saabus [sellele] vanaisale juba eile. - A levél a nagypapának már tegnap megjött.

[See] vanaema rődmustas [selle] pluusi üle. – A nagymama megörült a blúz nak.

B.

köszön____	‘tervitasime’	köszöntünk
ugr____	‘[meie] hüppame’	ugrunk
ember____	‘inimesele, inimese üle’	emberek
esz____	‘[meie] sööme’	eszünk
mozi____	‘kinos’	moziban
levél____	‘kirjas’	levélben

Kommentaarid

Hindamisel on arvestatud, et ülesandest ei tule välja mõningad vahevokaalid (nt kas kerestünk või kerestünk ‘otsisime’), samuti vokaali pikenemine mõningates sõnatüüpides lõpu ees (nagypapának). Nende vastu eksimist ei ole vigadeks loetud. Samuti ei ole hindamisel arvestatud sõnajärge (nt prefiksiga verbi puhul teoreetiliselt õige megjött või jött meg).

Ohuline on, et ülesande lahendaja oleks aru saanud, et -nak/-nek oleks sama kääne, ja suudaks välja mõelda, mis loogika alusel see varieerub. Varieerumise taga on vokaalharmoonia: kui sõna tüvi on eesvokaalne (tüves on e, ö, ü), kasutatakse ka sufiksi eesvokaaliga varianti (-nek), kui tüves on tagavokaalid (a, o, u), kasutatakse tagavokaaliga varianti (-nak). i on vokaalharmoonia suhtes neutraalne.

Sama loogika alusel toimub ka seesütleva käände lõpu -ban/-ben varieerumine ja verbi mitmuse esimese isiku (‘meie’) lõpu -unk/-tünk varieerumine.

Keeruline koht on ka see, kus tuleb akusatiivi kääne ära tunda: blúzt ‘pluusi’ ja sálat ‘sálli’ on samas käändes. Ka siin võib tege likkuses lisanduda vahevokaal, mille olemasolu või puudumist ei ole töö parandamisel arvestatud.

Ülesande B-osas tuli välja nuputada õiged vormid. Siin oli kõige keerulisem leida olevikuvorme ‘meie hüppame’ ja ‘meie sööme’, sest tekstis oli meie-vormidest ette antud vaid minevikuvormid ning olevikuvormidest vaid ainsuse esimene isik (‘mina tänan’ – köszönöm). Olevikuvormide väljamõtlemisel tuleks lähtuda minevikuvormidest (megörültünk ‘rődmustasime’, vártünk ‘ootasime’). Minevikuvormide (ka 3. isiku minevikuvormide) ja ühe olevikuvormi võrdlusest tuleks järeldada, et mineviku tunnus on t, ning moodustada olevikuvormid minevikuvormide analoogial (ka eesti keeles on ju isikulõpud minevikus ja olevikus samad: rődmustame ~ rődmustasime). Arvestada tuli ka vokaalharmooniaga. Kuna olevikuvormide nuputamine oli ülesande seisukohalt kõige keerukam (kõige vähesemate lähteandmetega), on seda hindamisel ka arvesse võetud: vale vorm punkte maha ei võtnud, ent õige vormiga sai teenida boonuspunkte.

Ülesanne 5

On antud mõned suahiilikee keeled laused, kusjuures mõned sõnad nendes lausetes on tõlgitud.

1	Nyumba maja, kodu	yake tema	iko on, asub	wapi? kus					
2	Bwana härä	Mohamed	atatoka tuleb, saabub	Uganda Ugandast	kesho. homme.				
3	Habari za safari? Kuidas reis läks?								
4	Mimi Mina	si	Mjerumani sakslane						
5	Ndege Lemuk	iko	karibu na kituo cha ndege. lemujaama lähedal						
6	Ndugu Sugulane	yangu	yuko on	Ufaransa Prantsusmaal					
7	Nguru kuningkala	ndogo väike	yuko	bahari					
8	Njia tänav	yenu teie	iko karibu na	nyumba ya wageni, külalistemaja	nyumba	yangu minu	iko	karibu na	bahari ookean
9	Ninapenda armastan, meeldib	nyama liha	ya	ng'ombe lehm, veis	lakini aga	sipendi ei armasta	pilipili hoho. punane pipar		
10	Unaomba soovid	chumba tuba	cha jaoks	watoto lapsed	watatu? 3				
11	Watalii Turistid	wanaomba	kupeleka saata	barua kiri	Urusi Venemaal				
12	Mmarekani Ameeriklane	huyu see	anapenda armastab	mtoto laps	mzuri hea	huyu			
13	Safari	ya	ndege	kwenda Ujerumani Saksamaale minev	ataenda läheb	kesho	saa	tatu	kell

Tõlkige:

1. Väiksed lapsed ei ole ugandalased.
2. Lehm on teie kodu lähedal.
3. Turist armastab kuningkala (= Turistile maitseb kuningkala).
4. Kust sa tuled?

Vastused:

1. Watoto wadogo si Waganda.
2. Ng'ombe yuko karibu na nyumba yenu
3. Mtalii anapenda nguru.
4. Unatoka wapi?

Seletus

M/WA-sõnade käändkond (inimestega seotud nimisõnad, rahvused)

Ainsus	Tõlge	Mitmus
mtoto	laps	watoto
mtali	turist	watali
mganda	ugandalane	waganda
mjerumani	sakslane	wajerumani

N-sõnade käändkond (asjade ja ka mõningate elusolenditega seotud nimisõnad)

Ainsus	Tõlge	Mitmus
ndugu	sugulane	ndugu*
ndege	lennuk	ndege
ng'ombe	lehm, veis	ng'ombe
njia	tee, tänav	njia
nyumba	maja, kodu	nyumba

* N-käändkonna sõnade puhul järeldatakse lausetimbruse põhjal, kas tegu on ainsuse või mitmusega.

Tegusõnad, omadussõnad ja arvsõnad võtavad käändkonnale vastava eesliite. Sageli (nagu üllesandes toodud näited) on see identne nimisõna eelilitega:

Tegusõna eesliide: watali wanaomba

Omadussõna eesliide: mtoto mzuri (hea laps)

Omadussõna: nguru ndogo (väike kuningkala)

Arvsõna eesliide: watoto watatu (kolm last)

Märkus: Omadussõna ja arvsõna paiknevad nimisõna järel.

Tegusõnativi-ko tähendab kuskil asumist, paiknemist. N-sõnade käändkonnas liituvad -ko-le eesliited i ja yu.

eesliide i väljendab eluta asju

eesliide yu väljendab elusolendeid. Näiteks:

nyumba iko ...

ndege iko ...

ndugu yuko ...

nguru yuko ...

njia iko ...

ng'ombe yuko

si tähendab 'ei ole' ja eesliitena ka eitust üldisemalt:

Mimi si Mjerumani

Sipendi pilipili hoho.

Watoto wadogo si Waganda.

karibu na - (millegi) lähedal

Omastavad asesõnad (yangu – minu, yako – sinu, yake – tema, yenu – teie) paiknevad nimisõna järel:

nyumba yake – tema kodu
ndugu yangu – minu sugulane
njia yenu – teie tänav
nyumba yangu – minu maja
nyumba yenu – teie kodu

Tegusõnade muutmine (ajas, isikuti)

Olevikku väljendab tegusõnaliide –ra-.

Tulevikku väljendab tegusõnaliide –ta-. (Lausetes, kus tulevikuvorm ülesandes esines, sisaldub sõna kesho 'homme'!)

Nii nagu eesti keeles väljendab isikut, kes mingit tegevust teeb, tegusõna lõpp (teen, jooksevad), väljendab sama tähendust suahiili keeles tegusõnaliide.

mīna: nī (minatoka – ma tulen)

sīna: u (unatoka – sa tuled)

tema: a- (anatoka – ta tuleb)

meie: tu (tunatoka – me tuleme)

teie: m- (mimatoka – te tulete)

Nemad: wa- (wanatoka – nad tulevad)

Samu isikuid ja tegevust tulevikus väljendavad vastavalt: nīnatoka, unatoka, anatoka, tutatoka, mtatoka, watatoka.

Nii nagu paljudes keeltes, ei eristata grammatikavormide abil nii täpselt kohkäänete tähenduse peensusi: kuskil olemine, kuskile suundumine ja kuskilt tulemine. Nii tuleb ka suahiili keeles sõna ümbruse järgi aru saada, kas wapi tähendab 'kus?' või 'kust?'.

Ülesanne 6. (10 punkti + 2 lisapunkti)

On antud lauseõpetuse valdkonda kuuluvad ümberkirjutusreeglid, millega on võimalik genereerida mitmeid eestikeelseid lauseid. (Selgitus: S = lause, P = fraas)

$S \rightarrow NP_{nom} VP$	$DET_{nom} =$ mõned, need
$NP_{nom} \rightarrow DET_{nom} N_{nom}$	$N_{nom} =$ kassid, koerad, elevantid, tiigrid,
$VP \rightarrow V_t NP_{part}$	lapsed, lõvid, kassid
$NP_{part} \rightarrow (ADJ_{part}) N_{part}$	$V_t =$ söövad, hirmutavad, püüavad
$VP \rightarrow V_i$	$N_{part} =$ liha, pähkleid, antiloope, hüääne,
$VP \rightarrow VP^+ CONJ VP$	hiiri
	$V_i =$ tantsivad, magavad, nurruvad
	$ADJ_{part} =$ kollaseid
	$CONJ =$ ja

Nende reeglite järgi on genereeritud näiteks laused

Mõned kassid söövad pähkleid.

Need koerad magavad, tantsivad ja püüavad kollaseid hiiri.

a) Otsusta, kas järgmised laused on genereeritud nende reeglite abil või mitte. Tõmba ring ümber õigel valikul.

1. Need koerad ja mõned kassid söövad liha.	jah	ei
2. Mõned elevantid söövad suuri pähkleid.	jah	ei
3. Tiigrid hirmutavad antiloope.	jah	ei
4. Mõned lapsed tantsivad.	jah	ei
5. Need lõvid söövad antiloope, hirmutavad hüääne ja magavad.	jah	ei
6. Mõned kassid püüavad hiiri ja nurruvad.	jah	ei

b) Millised reeglid tuleb lisada, et ei vastuse saanud laused genereeruksid?

c) Mida tähendavad järgmised sümboolid ümberkirjutusreeglites:

plussmärk ⁺

sulud ()

väike _i

väike _t

d) Kirjuta järgmisele lausele ümberkirjutusreeglid

See väike tüdruk pattab suurt, karvast kaisukaru ja sööb külma jäätist.

Boonuspunkte võib saada, kui joonistada lause *Mõned elevantid söövad suuri pähkleid* ümberkirjutusreeglid diagrammina.

Seletus

Antud ümberkirjutusreeglite järgi ei ole genereeritud kolm esimest lauset:

Need koerad ja mõned kassid söövad liha. (Selleks puudub reegel: $NP_{nom} \rightarrow NP_{nom} CONJ NP_{nom}$).

Mõned elevantid söövad suuri pähkleid. (Selleks puudub funktsiooni ADJ_{part} juures omadussõna suuri).

Tiigrid himutavad antiloope. (selleks puudub reegel: $NP_{nom} \rightarrow (DET_{nom}) N_{nom}$).

(Selle osa eest oli võimalik saada maksimaalselt 3 punkti: iga õige vastuse eest 0,5 punkti; kokku oli kolm ei lauset ja kolm jah lauset.)

Tuleb lisada reeglid:

$NP_{nom} \rightarrow NP_{nom} CONJ NP_{nom}$;

$ADJ_{part} = \text{suuri}$;

$NP_{nom} \rightarrow (DET_{nom}) N_{nom}$.

(Selle osa eest oli võimalik saada 2 punkti. Punkte anti ka mitte nii täielike ümberkirjutusreeglite eest.)

Sümbolite selgitamine.

Plussmärk $^+$: plussmärgiga tähistatud funktsioon võib lauses esineda mitu korda järjest; nt

$ADJ_{part}^+ N_{part} = \text{suurt, karvast kaisukaru}$.

Sulud $()$: sulgudesse asetatud funktsioon on valikuline; nt $NP_{nom} \rightarrow (DET_{nom}) N_{nom} = \text{mõned tiigrid või tiigrid}$.

Väike $_i$: tähistab intransitiivset ehk sihitut verbi, s.t tegusõnal ei järgne sihitist; nt kassid nurruvad.

Väike $_t$: tähistab transitiivset ehk sihilist verbi, s.t tegusõnal järgneb sihitis; nt kassid söövad liha.

(Selle osa eest saadi maksimaalselt 2 punkti, iga õigesti vastatud sümboli seletuse eest 0,5 punkti.)

Ümberkirjutusreeglid lausele: *See väike tüdruk paitab suurt, karvast kaisukaru ja sööb külma jäätist.*

$S \rightarrow NP_{nom} VP$

$NP_{nom} \rightarrow DET_{nom} ADJ_{nom} N_{nom}$

$NP_{part} \rightarrow ADJ_{part}^+ N_{part}$

$VP \rightarrow V_t$

$VP \rightarrow VP CONJ VP$

$DET_{nom} = \text{see}$

$ADJ_{nom} = \text{väike}$

$N_{nom} = \text{tüdruk}$

$N_{part} = \text{kaisukaru, jäätist}$

$V_t = \text{paitab, sööb}$

$ADJ_{part} = \text{suurt, karvast, külma}$

(Selle osa eest anti hindamisel maksimaalselt 3 punkti, arvestati ka ebatäielikku reeglistikku.)

2 boonuspunkti said tööd, milles oli joonistatud diagramm lausele: *Mõned elefantid söövad suuri pähkleid*. Loomingulise ülesande eest said boonuspunktid kõik, kes vastavale lausele ümberkirjutusreeglid moodustasid ja nende põhjal diagrammi joonistasid.